

BEKTAŞİLİKTE DEVİR (DÖNÜŞÜM) ANLAYIŞI

Ahmet Yılmaz Soyzer*

ÖZET

Devir ya da devriye, maddî olarak görünen âleme düşen canlının önce cemad/cansız, sonra bitki, sonra hayvan ve en sonunda insan şeklinde görünüşüdür. Tasavvufun en önemli öğelerinden biri ezel bezminde edilen yeminle, bu âlemde bu yeminin tekrarlanması ve insan-ı kâmil oluşla sonuçlanan süreçtir. Devriye 18. yüzyılda yaşamış bulunan Bektaşî babalarından Giridi Ali Resmi Baba'nın da eser verdiği bir konudur. 18. yüzyılın Celvetî-Bektaşî mutasavvıflarından Üsküdarlı Haşim Baba ve Haşim Baba'nın halifelerinden Salacıoğlu da bu konuda benzer görüşler ileri sürmektedir. Devriye anlayışı, tâlibin dünyadaki varlığını bir yandan anlamlı ve değerli kılmakta diğer yandan ona "kâmil insan olma" gibi bir hedef belirlemektedir. Başka bir ifadeyle talibin kendisine üflenmiş Tanrısal ruhun farkına varıp insan-ı kâmil olma sürecidir. Geçmişteki Bektaşî dervişlerinin insan-ı kâmil anlayışını en iyi yansıtan unsurlardan biri mezar taşlarıdır. Bektaşî mezar taşlarındaki ortak öğeler ise, vefat edenlerin "kâmil mürşit" oldukları "ehl-i beytin kölesi" oldukları "Allah'a ulaştıkları" ve "cennete gittikleri"dir. Bektaşîliğin devriyesi "cennet" anlayışıyla birlikte düşünülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Üsküdarlı Haşim Baba, Giridi Ali Resmi Baba, Salacıoğlu, Turgut Baba, Rıza Tevfik, Bektaşî, Devir, Devriye, İnsan-ı Kâmil.

Devir ya da devriye, maddî olarak görünen âleme düşen canlının önce cemad/cansız, sonra bitki, sonra hayvan ve en sonunda insan şeklinde görünüşüdür. İnsan-ı kâmil oluşla sonuçlanan bu devre "kavs-ı uruc" da denir. Tasavvufun en önemli öğelerinden biri ezel bezminde edilen yeminle, bu âlemde bu yeminin tekrarlanması ve insan-ı kâmil oluşla sonuçlanan süreçtir. Bu, devriyenin de temel öğelerinden biridir. Meşhur hadis kitaplarında yer almasa da tasavvuf dünyasını derinden etkileyen "Ben gizli bir hazineydim bilinmek istedim." hadis rivayeti bu devriye anlayışının diğer ögesini oluşturmaktadır. Kısacası devriye "O"nun biliniş hikâyesidir.

"Devir" kelimesi tasavvuf biliminde iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, bazı tarikatlarda dervişlerin dönerek icra ettikleri zikir ve semâ'ı ifade etmektedir. İkincisi ise, tasavvuf felsefesinde ontolojik mahiyet kazanarak bir nazariyeye isim olmaktadır. Nakşîlik ve Melâmîlik dışında kalan tasavvuf ekollerinde var olagelen dönerek yapılan zikir, daha çok devr kelimesiyle aynı kökten gelen *devrân* ve *deverân* kelimeleri ile ifade edilmektedir. Fakat tasavvuf felsefesinde kullanıldığı anlamda devir kelimesi, varlıkların Hak'tan gelişini ve tekrar ona dönüşünü açıklayan tasavvufî bir nazariyedir. Esasen semâ ve devrân da Hak'tan gelip ve yine O'na gidişi sembolize eder. Tasavvuf şuurinde meleklerin arş, hacıların Kâbe ve gezegenlerin Güneş etrafında dönmeleri de devran mefhumuyla ifade edilmektedir. Gaybî'nin ifadesiyle, Cennet'teki tâvuslar gibi feyz-i aşk ile raks edenler vahdâniyeti idrâk edeceklerdir. Nitekim vahdet bir denizdir; nasıl ki nehirler döne döne denize kavuşuyorlarsa, "âşikân" da döne döne vahdeti müdrük olacaktır. Dolayısıyla devrân, insanın manevî miracını (can miracı) gerçekleştirip ruhun yeniden aslî vatanına dönmesini te'min eden devr nazariyesiyle birlikte düşünülebilir.

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

Âlemin nasıl meydana geldiği, mevcudatın nasıl bir kanuna uyduğu, nasıl düzene girdiği ve şekilsiz olana kimin şekil verdiğini araştırmak felsefenin en temel konularındandır. Felsefenin ilgi alanına giren pek çok konuda olduğu gibi bu hususta da mutasavvıf düşünürler (muhakkikler) imâl-i fikr etmişler; varlığın parçalanmaz bir bütün olduğu anlayışından yola çıkarak yaratılış düşüncesine ilişkin görüşlerini temellendirmişlerdir. Mutasavvıf düşünürlere göre, mutlak varlıktan tecellî sûretiyle ayrılan bir nesne, çeşitli değişim safhalarından geçtikten sonra varlıkların en süflisi olan madde mertebesine kadar iner. Sonra yükselmeye başlayarak yine çeşitli merhalelerden geçer ve geldiği noktaya ulaşır. Bir başka ifade ile; maddî âleme intikâl eden ilâhî nur, önce cansızlar âleminde tecellî eder, sonra sırasıyla nebat, daha sonra hayvan, en sonunda da insan şekline bürünür. Mutasavvıfların sudûr, tecellî ve taayyün kelimeleriyle tanımlaya geldikleri bu düşünceyi, bazı bilim adamları İslâm düşüncesinde evrim anlayışının kaynağı olarak görmüşlerdir (Kemikli, alewiten)."

Devir fikri, ilk (klasik) dönem mutasavvıflarınca ele alınıp işlendiği gibi, Türk mutasavvıfları tarafından da değerlendirilen ve hakkında pek çok eserler kaleme alınan yaratılış düşüncesiyle ilgili önemli bir konudur. İhvan-ı Safâ Resail'inde, İbn Miskeveyh Tehzibü'l-Ahlâk'ında, İbn Arabî Fütûhat ve diğer bazı eserlerinde konuyla ilgili düşüncelerini yazmışlardır. Daha sonraları Sadreddin-i Konevî, Mevlanâ Celaleddin-i Rûmî, Nâsır-ı Husrev, Feyzî-i Hindî, Yunus Emre ve bunları takip eden birçok mutasavvıf Kur'anî bir tekâmül anlayışı üzerinde durmuşlardır. Edebiyat tarihinde tasavvuf edebiyatı bünyesi içinde değerlendirilen bu tür eserlerin, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Nesimî, Eşrefoğlu, Ahmed-i Sarbân, Eroğlu Nuri, Vâhib Ümmî, Ümmî Sinan, Seyyid Seyfullah, Olanlar Şeyhi İbrahim, Niyâzî-i Mısırî, Gaybî, Erzurumlu İbrahim

Hakkı ve Bursalı İsmail Hakkı gibi onlarca mutasavvıf tarafından yazılan örnekleri vardır (Tatçı-Kurnaz, 2000: 4).

Devriye 18. yüzyılda yaşamış bulunan Bektaşî babalarından Giridî Ali Resmi Baba'nın da eser verdiği bir konudur. Giridî Ali Resmi Baba, konuya ruhu açıklamakla başlar. Ruh ona göre Allah'ın emridir ve Allah'ın "kün" emrinden zuhur eylemiştir. Bir insanın ruhunun ona gelinceye kadar önce arştan, kürsten, yedi gök (semavat-ı seba) ten geçerek dört unsura ulaşması gerekir. Bu ay feleğinin altında olan âlemdir. Ondan sonra "mevalid-i selase"¹ye uğrar. Dört unsurun hayatı da insanî ruhun ona uğramasıyla oluşur. Orada önce madene uğrar. Madenle kastedilen mercandır. Sonra itkiye (nebata) uğrar. Nebatla kastedilen hurmadır. Sonra hayvana uğrar ki hayvanla kastedilen attır. Attan insana gelir ve ahsen-i takvim ile yani en güzel bir biçimde olgunlaşır olur. Bu çehar anasır ateş (od), su, hava, topraktır. Güneş deryadan nem kapar. Göklere vardığı zaman yağmur hâlinde yere yağar. Cümle bitkiler (nebatât) ve hayvanât hayat bulur. Ol nebatâtı ve ol hayvanâtı insan yer ve ondan nutfe peyda olur. Ondan ana rahmine düşer. Dördüncü ayda oğlanın cismi eksiksiz tamam olur (SK-ANT-44a).

Giridî, bu dönüşümü / (devri) tamamen yaratılış olarak kabul etmekte ve Allah'ın Hz. Adem'i kırk bin yılda yarattığını söylemektedir. Allah dünyayı da altı bin yılda yaratmıştır. Ona göre o günlerin bir tanesi bu dünya zamanının bir yılı kadardır. "Kün fe-yekun" lafzı kırk bin yılda vücuda gelmiştir. Ama bunu idrak edebilmek de istidada bağlıdır. Giridî, eğer bir insanda teslimiyet ve kabiliyet varsa "müşahede-i basiret" in ortaya çıkacağını belirtir. Böylece de o, bir "kün"(ol) ile "alem-i icmal"²den "alem-i tafsil"³e geldiğini, ve bir "fe-

1 Maden, nebat, hayvan olmak üzere tabiatın üç âlemi.

2 Âlem-i icmal: Evrenin Allah'ın bilgisindeki hali.

3 Âlem-i tafsil: Görünür evren, var olan her şey.

yekun”(ve-oldu) ile “alem-i tafsil”den “alem-i icmal”e geçildiğini idrak edebilir. Yani ruh bu kadar yılda arştan⁴, “ahsen-i takvim”e (insan, en güzel durum) girmektedir (SK-HME-46.b) .

İnsanoğlu bu süreci tamamlayıp “âlem-i şahadete” / görünür evrene geldiğinde onun görevi “ahlak-ı zemime”den/ kötü ahlaktan “ahlak-ı hamide”ye/ övülmeye layık ahlaka yol bulmaktır. Su-i zandan kurtulup hüsn-i zan sahibi olmaktır. Benlikten ve ikilikten kurtulup muvahhid ve müntehilerin menziline ulaşarak nefsin ve Rabbini bilmektir (SK-HME-47.b). Giridî’ye göre o zaman insan insan-ı kâmil olmuş olur.

Giridî’ye göre bir şey başlangıçtaki halinde durdukça, yani değişmedikçe bilinen bu durumu devam eder. Lakin Allah inayet ve hidayet ederse yenilen ve içilen nesnelere devreder, sonra insana dönüşür ve **nutfeye** sirayet eder. Böylece en güzel özelliğe/insana ulaşmış “sıfat-ı ahsen-i takvîm” olmuş olur. İşte nesnelere son menzili/durağı, zât cennetine girmesi, insan varlığına ve en güzel özelliğe ulaşması yani “vücut-ı âdem ve ahsen-i takvîm” olmasıdır (SK-HME-49.a). Ama bu devr yalnızca insana mahsustur. Allah eğer meleklerle hidayet ve inayet etseydi onlar da buldukları durumdan “makâm-ı malûmeden” ve başlangıçtaki hallerinden “mebde-i asliyeden” son menzile ulaşırsaydı, “arş” tan “kürs”⁵ten, “semavât-ı seb’a”⁶dan ve

4 Arş: Dokuzuncu kat semada bulunduğu tasavvur olunan tahttır. Bu bakımdan asıl anlamını ancak Allah’ın bildiği bir şeydir. Kâinattaki bütün varlığı kuşatan bir cisim olup, yüksekliğinden dolayı bu ismi almıştır. Tefsir yapanların izahına göre Allah önce arşı yaratmıştır. Kur’an’ın pek çok yerinde Allah’ın arşı istiva ettiğinden bahseder. Tasavvufta gönül demektir. Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Yay, Ankara, 1997, S.118

5 Kürs (Kürsi): Fiilî sıfatların tamamının tecellisi, ilahî iktidarın ortaya çıkış yeri, emir, nehiy/yasaklama ve icadın hüküm yürütme makamı, zarar ve faydanın, fark ve cemin merkezidir. Kaza ve kaderin

“çehar anâsır”⁷dan, “mevâlid-i selâse”den geçip âdemin/insanın vücuduna gelirlerdi. Zira insan olmak yani “âdeme gelmek” için “naklolunmak”/devretmek onların da arzusu- dur. Giridî bir şiirle bu durumu açıklamaktadır:

“Şeb-i miracda (miraç gecesi) Ahmed bir melek gördü sual etti (sordu):

Bilir misin kıyasen ömrünün miktarını âyâ Melek dedi ki bir yıldız doğar bin yılda bir kerre (SK-HME--49.b)

Onun doğduğunu yüz kerre yüz bin gördüm ah bana

Nebî dedi ki maksûdun (arzun, isteğin) nedir Bâr-i Tealâ / (Allah)dan

Melek dedi ki Hakk’ın bir evi var ahsen (çok iyi) zîbâ / (süslü)

Ol ev için döner çarh-ı felekte cümle yıldızlar

Oldur hâcetim (dileğim) Hak’tan oldur maksad-ı aksâ (en uzak amaç)

Hemen bir kerre girsem ol eve maksuduma (amacıma) ersem

Ol evde görsem işitsem ol evdir matlub-ı âlâ (büyük istek)

Ol evdir sûret-i insan (insanın dış görünüşü) ol evde gizlidir Rahman

Gelip ol evde birkaç gün misafir ola neslâ (nesiller, kuşaklar)

Nice bin yıl ol ev arzusuna seyr ü sefer (gidip gelme) kıldın

Bu evde ruhuna bak kim sana senden görünsün Hak

Bu evde hâsıl olur rûh-ı pâkin (temiz ruhun) zâtına mîrac” (SK-HME-50.a).

ayrıntılıdırıldığı yer, levh-i mahfuz yeridir. Cebecioğlu, a.g.e. s.463

6 Semavat-ı Seb’a: Yedi kat gök demektir.

7 Çehar anasır (dört unsur): Hava, toprak, su, ateş.

Bu şiir “ev” le kastedilen insaniyetin, önemini ortaya koymaktadır. Giridî, metnin devamında şunları belirtmektedir:

“İnsan olana aslını, zâtını, hakikatini ve vücudunu öğrenmek için çalışmak gereklidir / ve nefsini bilip Rabbini bilerek “berzah”tan ve “varta-i helâk”tan kurtulup ve sırat köprüsünü kolayca (SK-HME-50.b) geçip, cennete girip didar-ı Barî ile şereflesin”

Giridî Ali Resmî Baba’ya ait şu kaside de “devir” i tam anlamıyla ortaya koymaktadır: (ŞM-İHK-4)

**Çün Âdem mazhar-ı Rahman’a düştü
Safiyullah olub ihsana düştü**

Hz. Âdem ancak Allah’ın ihsanına ulaştığı için Safiyullah (Allah’ın saflaştırdığı) olmuştur.

**Ne kim var mevcudât-ı mümkünâttan
Kamunun minneti Mennân’a düştü**

Yaşayan varlıkların tamamı Allah öyle dilediği için vardılar. Minnet ancak onadır.

**Çün Âdem oldu mescûd-ı melâik
Hakk’a şükreyleyib Sübhân’e düştü**

Âdem kendine melekler secdeyle emrolunduğundan dolayı Allah’a şükretti

**“Elem a’had ileyküm”⁸ âyetin gör
Ki şeytan Âdem’e udvane düştü**

“Size demedim mi?” âyetini gör ki düşmanlık şeytana düşmüştür.

**Şu(n)lar kim Âdem’e itmedi secde
Gurur u kibriyle isyâne düştü**

8 Kuran 36/60 “Siz ey Âdemoğulları, size demedim mi: şeytana tapmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır.”

Âdem’e secde etmeyenler gurur ve kibirleri yüzünden Allah’a isyan etmiş oldular.

**Bu hâli gördü ervâh kıldı tânâ
Kimi ikrar kimi gümâne düştü**

Ruhlar bu olayı görünce, bazıları ikrar kıldı yani iman etti. Bazıları ise gümânda yani şüphede kaldı.

**Nice dem şâd u handân iken Âdem
Yolu bir gün anın bostâne düştü**

Âdem pek çok zaman gülüp eğlenirken yolu birgün bir bahçeye düştü.

**Gözüne ilişib dîraht-ı gendüm
Sıyub emrû yiyüb bardâne düştü**

Gözüne bir buğday dalı ilişince emre karşı çıkıp soğukta kaldı

**Bu bir hikâye-i efzûn cümle mâlûm
Ki Havvâ Âdem’e bîgâne düştü**

Bu herkesin bildiği uzun bir hikâyedir ki Havvâ, Adem’den ayrı düştü.

**Nice dem geçti vuslat buldu anlar
Zuhûr-ı âdeme bahâne düştü**

Günler sonra onlar kavuştu ve bu olay âdemoğullarının doğması için bir bahane oluşturdu.

**Hakk’ın esmâsı mektûmuna bunlar
Sebeb oldu kamu devrâne düştü**

Bunlar Hakk’ın isimlerinin gizlenmesine ve insanların devrine sebep oldu.

**Tecellî etti herkes bir isimden
Kimi Hâdî kimi fettâne düştü**

Herkes bir ismin tecellîsine mazhar oldu: Kimine hidayete erişmişlik kimine fitnecilik düştü.

Gelüb nevbet sefer emr oldu çün üş
Îtâat etmemiz fermâne düştü
Yola çıkma emri bize gelince, emre itaat ettik

Amâ⁹, mîsâl¹⁰, ervâh âlemi¹¹ni
Geçüb çün nevbet âsumâne düştü
Amâ, misâl ve ruhlar âlemini geçip gökyüzüne düştük

Anâsır-ı erbaada nice seyrân
İderken yolumuz Osmân'e düştü
Dört unsurda gezinirken yolumuz Osmanlı Ülkesine düştü. Yani Osmanlı Devleti topraklarına geldik.

Mevâlid-i selâse¹² arzûsuyla
O deryada yolum mercâne düştü
Maden, bitki ve hayvan olmak üzere yolum mercana kadar ulaştı.

Olunca emr-i Hak hayvandan ol ruh
Mürûr eyyâmıyla insâne düştü
Allah'ın emri olunca ruh hayvandan insana düştü.

9 Amâ: Arapça ehadiyyet mertebesidir. Lugat mânâsı itibarıyla ince bulut ve körlüğü ifâde eder. Hakikat gözü kapalı, zâhir ehli için kullanılır. Bir rivayete göre Resulullah'a şu soru sorulur: 'Rabbimiz mahlûkatı yaratmazdan önce nerede idi?' O da şu cevabı verir: 'Altı ve üstünde olmayan amâda idi' Cebecioğlu, a.g.e.
10 Misâl âlemi: Eşyanın sûretlerinin ve modellerinin bulunduğu âlem. Bu âlem, zâtın parçalanma ve bölünme kabul etmeyen şekiller ile ortaya çıktığı âlemdir. Ruhlar âlemindeki suretlerin bürüneceği şekiller buradadır. Cebecioğlu, a.g.e.
11 Ervâh âlemi: Bu âlemdeki suretlerin rengi ve şekli yoktur. Zaman ve mekânla da ilgileri yoktur. Çünkü bunlar cisim değildir. Cebecioğlu, a.g.e.,s.101
12 Mevâlid-i selâse: Madenler, bitkiler ve hayvanlar.

Çü seyahat tamam oldu gördün
Yolum bir ulu şehristane düştü
Seyahat tamam olunca yolum bir yüce şehre düştü.

Edüb terk-i vatan gurbete düştüm
Saadetle yolum cihâne düştü
Asıl vatanı terk edip gurbete düşünce yolum saadetle dünyaya düşmüş oldu.

Gelenler bu cihâna böyle geldi
Kazâya uğrayan hüsrâne düştü
Bütün dünyaya ulaşanlar böyle geldi, kazaya uğrayanlar gelemeyip hüsranda kaldı.

Gözüm açtım dedim elhamdulillah
Çü gördüm cismim el-Bostâne düştü
Doğumla birlikte gözümü açınca şükrettim, cismim bir bahçeye düştü.

Gönül idrâk-i pâkile mücellâ
Tabiat nidelim sibyanê düştü
Gönül gözüm temiz bir idrakle cilalıydı ama tabiatım (vücudum) çocuk olmuştu.

Hidâyet eyledi Hak oldu maslah
Tabîat meyl edip pîrâne düştü
Allah hidayet eyleyince dirlik düzenlik oldu, Tabiatım da pîrlere yöneldi.

Çün âşıklar gibi aşka boyandım
Bu gönlüm bir pîr-i civâne düştü
Âşıklar gibi aşka boyandım gönlüm piri-me düştü.

Kızıl Velî ocağında nasîbim
O şâh-ı zîşân-ı âlişâne düştü
Nasîbim Kızıl Velî ocağındaki o şanı yüce şaha düştü.

Ali haslet huy hulku ve ismi

Ali Sırrı'ydi kim şîrâne düştü

Yaratılışı Ali gibiydi, ismi Aliydi, Ali Sırrı denilen arslana düştüm.

Ne denlü tâlib irşâd itdi ol şâh

Kimi velî kimi irfâne düştü

O şâh tâliblerini öyle irşad etti ki kimi velî oldu kimi irfan sahibi oldu.

Elim alub beni irşâd edince

Gönl-i mahzûnumuz şâdâne düştü

Elimden tutup beni irşad edince masum gönlüm şad oldu.

Aman buldu emânet saklayanlar

Emanet saklayan amâne düştü

Emanet edilen sırrı saklayanlar kurtuldu.

İrade verdim icâzet çün aldım

Nasîbim andan irşâdâne düştü

İrademi şeyhin iradesine bağlayınca nasîbime irşad etme de düştü

Tarik-i Hacı Bektaş-ı Velî'ye

Gelip girdi kamu erkâne düştü

Böylece herkes Hacı Bektaş Velî'nin erkânına geldi

Kimisi ilm-i te'vîl ile âlîm

Ki anın dersi Câvidân'e düştü (ŞM-İHKK-17).

İlm-i tevili bilenlerin yolu Cavidan derslerine düştü.

18. yüzyılın Celvetî-Bektaşî mutasavıflarından Üsküdarlı Haşim Baba da bu konuda benzer görüşler ileri sürmektedir. Haşim Baba Divan'ında şunları söyler:

Gel ey tâlib felekler bil ne cümbüşler eder peyda

Acebdir bir devirde bir mülk-i ledün eder peyda

Ey tâlib göklerin ne oyunlar ortaya koyduklarını gör, bir devredişte bir ledün mülkü / sırlar ülkesi / gayb ülkesi açığa çıkarırlar

Bakarsın her bir eflake nice yüz bin melâik var

Nüzul itse biri arza yerine bir eder peydâ

Hangi göğe bakarsan yüz binlerce melek görürsün, biri arşa inse hemen yerine bir yerisi geçer.

Feleklerden biri sâbit anın her devri dehrîdir

Dehr yetmiş hakab (kuşak)dır kim biriyle gün ider peydâ

Bir sâbit gök vardır ve onun her dönüşü dünevîdir, dünya yetmiş kuşaktır bunların her biri bir günü oluşturur.

Bilinmez devri ihfâdır kamu edvârı devr eyler

İhâta eylemiş vâri kamuya haşır ider peydâ

Onun devri bütün dönemleri dolaşırken de gizlidir. Bütün varlıkları kapsamaktadır ve her şeye bir yeniden doğuş verir.

Meleklerle beşer eflâk anın tahtında kürsîdir

Muhit oldu kamu ilmi sebat-ı kalb eder peydâ

Melekler ve beşer gök onun altında kürsüdür, o bütün ilimleri kapsamaktadır ve kalbe devamlılık verir.

**Nizamı tavr-ı (tur-ı) eflakın gerek
hüddamının vasfı**

**Sebâtıyla hezârân sad tavr-ı evsâf eder
peydâ**

Göklerin dolanımın düzeni ve hizmet edenlerini niteliği, sürekliliğiyle yüz bin nite-likli dönüş ortaya koyar.

**Melâik ismi şer'îdir ilâhiyyûn dimiş
ervâh**

**Kuvâ dirler tabiiyyûn amel mazhar eder
peydâ**

Meleklerin isimleri şeriatla ilgilidir ilahiyûn yani filozoflar onlara ruhlara derler, tabiatçılar ise güç derler ondan iş ortaya çıkar.

**Bana tut sem'-i kalbini ne sırdır anla ed-
varı**

**Diyim dinle hesabını neden devran eder
peydâ**

Kalp kulağını bana tut dolanımların sırlarını anla, bu dolanımların sebebini anlatayım.

**Felekler devri dehridir felek dehrini
fehmi eyle**

**Ki anın devridir yetmiş hakab kim kân
ider peydâ**

Göklerin dolanımı bir zaman dahilindedir, gök dolanımını anla ki onun devri yetmiş kuşaktır ki ondan cevher/mâden oluşur.

**Feleklerden hakab heftâd uluf yıldır ki
her yevmi**

**Hesabı Âdeme pençah uluf yıldır eder
peydâ**

Göklerden kuşağın her günü yetmiş bin yıldır, Âdem'in hesabını elli bin yıl olarak ortaya koyar.

**Sana bir sır dahi izhar edem ilm-i
ledünniden**

**Anı derk idemez hazrın meğer benden
eder peydâ**

Sana ledünnî ilimden bir sır daha vereyim, onu ben açıklamazsam sen anlayamazsın.

**Dehr efrâdı terkiib eyleyüb terkiibi
efrâddır**

**Sinîn tecdid-i elbasdır yevm ahlak eder
peydâ**

Zaman ferdleri bir arada oluşturur, oluşum ise tek tektir, sinîn yâni geçirilen yıllar / yaşlar elbise yenilemen gibidir, gün yaratılış ortaya koyar.

**Ebed nûr eylemek nârî şuûnâtı idib pür-şân
Akl idrâk ilm serimden mücedded zevk
eder peydâ**

Olayları şanlı kılıp, ateşi nur eylemek, akıl, idrâk ve ilim yeni bir zevk ortaya çıkarır.

**Tabayi evvela terkiib olunca mâ zuhûr
eyler**

**Sudan ma'den zuhur eyler be-haf cevher
eder peydâ**

Tabiatlar / yaratılış olunca ilkin su ortaya çıkar. Sudan maden ve gizlice cevher oluşur.

**Zira' u silsile-i heftad berazih ma'denin
devri**

**Şuhûd-ı eyyâm-ı sinîn ancak ana etvâr
ider peydâ**

Yetmiş berzahta maden silsile ve ölçü dahilinde dolanır, yılların geçmesiyle ancak onda dönüşümler meydana çıkarır.

**Yedi nev' üzredir ma'den ki her nev'in
de tavrı on**

**Geçer heftâdıyla tavrı nebat nev'in ider
peydâ**

Maden yedi türdür, her tür on biçimde bulunur, yetmiş dönüşüm sonunda bitki türü ortaya çıkar

Aşer tavr üzredir amma nebatın nev'-i eşgâli

Acibdir nev'-i tavrıyla nice efrâd ider peydâ

Bitkilerin biçimleri on şekildedir, Bu ortaya çıkış şekilleri çok biçimdedir.

Nebatın şekli envayı yedi nev üzredir amma

Kalemle ictimandan ki her bir şan ider peyda

Bitkilerin biçim türleri yedidir ama kalemle birleşmesiyle her bir şan oluşur

Nebâtın haşr-ı edvârı olur heftâd ile itmâm

Netîce tîn-i hurmâdan tezevvüc hisseder peydâ

Bitkinin dolanarak yeniden canlanması yetmiş kereyle son bulur. Sonuç olarak incir ve hurma gibi bitkilerde çiftleşme duyusuna ulaşır.

Nebatın ruh nûmunundan mürekkeb cism-i hayvani

Nebat u madenin ruhu aceb terkib ider peyda

Hayvani cisim bitkilerin ruh göstereniyle birleşiktir, bitki ve madenin ruhu ilginç oluşumlar sunar.

Nihayet hiss-i tezvîci geçer şehvetle hayvana

Harareten gelir sırrı hayât-ı nev eder peydâ

Bu çiftleşme duygusu nihayet hayvana geçer, bunun sırrı harareten gelir ve yeni bir hayat ortaya çıkar.

Kemâli nev'-i hayvânın velâdetle zuhûr etmek

Tabâyı'la velâdetde beşer tavrın eder peydâ

Hayvan türünün en olgun noktası doğumla ortaya çıkmaktır. Doğal yoldan doğumla insan dönüşümünü ortaya koyar

Sakin aldanma eşgâle beşerdür sanma her sûret

Eşedir bâzı hayvandan nice ifsâd eder peydâ

Biçimine aldanma her sûret insan değildir. Bazıları hayvandan daha şiddetlidirler ve şer yayarlar.

Libâsın nûr eden ahir bilir Âdemdeki sırrı

Ona ol dem eder secde ahd u ikrâr eder peydâ (SK-HP-13a)

Kendisini temizleyen Âdem'in sırrına ulaşır. Ona secde eder, yani ikrar ve söz verir.

Celvetî tarikati mensuplarından ve Haşim Baba'nın halifelerinden Salacıoğlu da tıpkı mürsidi Haşim Baba gibi bu konuyu ele almış bulunmaktadır. Salacıoğlu'nun (v.1170/1756) divanında insanın devrini anlattığı kaside tarzında üç şiir vardır. Bunlardan birisi "Kaside-i Garrâ-i Devriyye" başlığıyla kaleme alınmıştır. Diğerleri başlıksızdır. Bu manzumelerin dışında sair, Terkib-i Bend şekliyle yazdığı manzumesinin bir bölümü ile yine Nâmiyye adıyla yazdığı mesnevîsinin bir bölümünde devir konusunu ele almaktadır. Ona göre, insan bu âleme devir sırrını anlamak, devrini tamamlayıp, yeniden, geldiği ulvî âleme dönmek için gelmiştir. Devir, insanın kendinden kendine yaptığı bir seferdir. Yani bu âlemde alıp satan varlık aynıdır. İnsan eşyaya inmeden (tenezzül etmeden) önce -Lâhût (ruhlar) âleminde- bir nurdur. Bu nur hâli varlığın "âmâ" (yokluk)taki veya "evvelki dem" (önce-

ki zaman) deki hâlidir. Bu ilk nûr için birlik nuru (nûr-ı vahdet), mâye-i Muhammedî (Muhammedi maya/öz), katre, asıl veya neşe kavramlarını kullanılır. Bu kavramların hepsi de aynı anlamdadır. Vahdet-i vücudu yaşayan her mutasavvıf gibi bir yerde, "Önceki mekânım ruhtar âlemiydi. Zâtımı açığa çıkarıp seyretmek istedim." diyen Salacıoğlu, başka bir yerde de şöyle der: "Sen, bu dünyaya gelmeden önce lâhut (ruhtar) âlemindeydin. Ey safiyyet kazanmış kisi bu nâsût (madde) âlemine sefer ettin. Rûh (lâhût) ve beden (nâsût) âlemi senin zâtınla vardır. Yine sen, kendi mülkünün azığının müşterisi oldun. Bu âlemin dört bir yanı senin seyran yerin oldu. Anasır-ı Erbaa (dört unsur) elbisesini giyip didarı gördün. İnsan suretine gelmeden kendini bilmedin. Kendinden haberdar olmadan, binlerce kalıba girdin." Burada anılan söz konusu "ilk nûr"un tenezzülü su şekilde olmuştur: Önce Ahad olan zat vardı. Bu zat, "amâ" (yokluk) şeklinde de anılır. Amâ'dan çıkan ve Hakk'ın hikmetinin sırrı olan nur (neşe, katre, asıl) meşrebine ait özelliklerle birlikte dört unsura, yani hava, ateş su ve toprağa tenezzül etti. Madenlerdeki neşe (oluş), "beyazdan kırmızıya dönünceye kadar uzun bir süre bu makamda seyretti. Bazen inci, bazen elmas, bazen la'l ve bazen de yakut oldu. Madenlerdeki ve sudaki devrini tamamlayarak mercâna geldi. Mercân, bitkilerin kaynağı oldu. Yani olu sahnesine çıkan nur, mercandan bitkiye tekâmül etti. Bitkinin evvela tohumu oldu. Tohumdan ağaca ve ağaçtan meyveye geçti. Bitkilerdeki seyri tamamlanıp sıra hayvan türüne geldi. Ruh, sırasıyla bu makamları da geçti. Bu nur sonra insana geldi. İnsanda, yani erkekte şehvete dönüştü. Şehvet, babanın zürriyetinde gelip zorladı. Kaf nuna dokundu. Yani kün emri babada tezahür edip anada tecellî etti. Hakk'ın zatına ulaşan bu insan her yönüyle saadet buldu. Su bilinmelidir ki, üç doğuş (mevlid), yani madenler, bitkiler ve hayvan ve insanlardaki devirler yedi makam üzeredir. Bu

yedi makam, türün kendi içinde yaşanması gereken nefis merhaleleridir. Her türün istivası, o türün nefsinin yedinci makamıdır. Gerçekte devir (kesret, beden)den kurtuluş, devir sırasında yaşanması gereken her türün istivasına yani en olgun seviyesine gelmekle mümkündür. Beden, oluş dairesine düşen neşelerin düştüğü birer tuzaktır. Bu tuzağa düşen insan, ne idim, neyim ve ne olacağım problemleriyle uğraşmaya başladı mı dünyanın rengine boyanmaktan kurtulur. İnsan suretine ulaşan nur, geldiği bu surette mürşid-i kâmil yüzünden aslını idrak eder. Aslını bilen kişi de **nur-ı mahz** (saf nur) ve bütün varlığa ayna olur. Hakk'ın cemâli, yani birliği bu ayna konumunda olan ve kendisine Âdem denilen kâmil insandan seyredilir. Hakk'ı anlamak ve Ona ulaşmak isteyenler kâmil bir insanı bulmak durumundadır. Cenâb-ı Hak, bütün özellikleri bu kâmil insanın yüzünde toplamıştır. Olumlu-olumsuz, iyi-kötü gibi bütün zıtlıklar kâmil insanda mevcuttur.

125

Tekâmülden maksat, insana gelmektir. Nihayette yani insan makamında bidayeti, yani ilk nuru anlayanlar artık Salacıoğlu gibi; "Zâtım, Muhammed'le Ali'nin bizatihi kendisidir. Bu iki zat, aynı mukaddes mayadan tecelli etmiştir. Evvel ve sonranın bütün varlığı benim." diyebilirler. Demek ki ilk ve son Muhammed, ilk ve sonu anlayan da Ali'dir (Tatçı-Kurnaz, 2000: 4).

Devriye konusunda eser vermiş ve aynı zamanda da Bektaşî olan Rıza Tevfik Büyük Devriye adlı şiirinde şöyle demektedir:

**Gizli bir nur idim subh-i ezelde,
Cilveler gösterip ayane geldim.
Feyz-i aşkı ilham eden güzelde,
Kalam-ı sırrıdim beyane geldim.**

Ezel sabahında bir nurdum, olağan üstülüklerle açığa çıktım. Ben, aşkı ilham eden güzelde gizli bir sırdım oradan ortaya çıktım.

**Ervah-ı ezeli yekvücut idi
Âşıklar hem sacid hem mescud idi.
Görünen bu kesret feyz-i cud idi,
Ben bu cilvegâha bir tane geldim.**

Başlangıcı olmayan (ezeli) ruhlar tek vücut halindeydi. Âşıklar hem secde eden hem de secde edildiler. Bu görünürdeki çokluk cömert bir bolluktu. Ben bu olağanüstülükler evine tek olarak geldim.

**Kendimi gizledim her bir gönülde;
Bin eda gösterdim bir gonca gülde,
Aşk ile nalekâr olan bülbülde
Vatan hasretiyle efgane geldim.**

Kendimi gönüllerde gizledim, bin gonca gülde bin eda (cilve, naz) gösterdim. Bülbülde aşkla inleyici oldum. Vatan hasretiyle çılgınlık attım.

**Kalmadım ta ebed şekl-i müphemde;
Arz-ı cemal ettim vech-i âdemde.
Ahsen-i takvime erdiğim demde
Erkânı bezeyip insane geldim.**

Sonsuzluğa kadar belirsiz biçimde kalmadım. Âdemin yüzünde güzelliğimi sundum. En güzel biçimde ortaya çıktığım zaman erkânı (töreni) süsleyip insan oldum.

**Her şeyle beraber, her şeyden ayrı,
Gizli ve aşikâr yok benden gayrı.
Kaza-i ezelde hayr ile şerri
Takdir etmek için vicdane geldim (Tevfik, 1949: 217-281).**

Hem her şeyle beraberim, hem her şeyden ayrıyım. Ben varım, benden başka ne gizli ne de açık olan var. Ezel bezminde kader belirlenirken harır ile şerri belirlemek için vicdan haline geldim.

20. yüzyılda yaşamış bulunan Bektaşî Halifebabalarından Turgut Baba da bir devriye yazmıştır. Aşağıya seçerek aldığımız kıtalar günümüze çok yakın bir devir anlayışını ortaya koymaktadır

**Taayün bulmadan bu kevn-ü mekan
Kudret kandilinde rahşan idim ben
Hitab-ı elesti sordum ruhlara
Ba-i bismillahi Rahman idim ben**

Bu oluş ve yeryüzü belirginleşmeden, ben kudret kandilinde parlamaktaydım. Elest bezmindeki hitabı ruhlara sordum, orada besmele-nin başıydım. Bu son mısradaki "ba-i bismillah Muhammed nokta-i ba'dır Ali" şeklinde ve hadis olduğuna inanılan ifadeye gönderme vardır.

**Toprak ateş su yel geldim iptida
Se mavalid ile oldum hüveyda
Seyranıma aklın ermez zahida
İllallah diyene ayan idim ben**

Toprakta, ateşte, suda, rüzgârda yaşadım önceleri, üç doğumla apaçık ortaya çıktım. Ey zahid benim dolanımına senin aklın ermez, ancak Allah var diyene görünüyordum.

**Ne çare sıkıldım kaygıdan gamdan
Halk olundu Havva sol kaburgamdan
Velekad kerremna indi hocamdan
Cenabı Âdem'e vicdan idim ben**

Çaresiz, kaygı ve gamdan sıkıldım, bunun üzerine Havva sol kaburgamdan yaratıldı, İsrâ

suresinin 70. ayeti "muhakkakki kerem kıldık....."
hocamdan indi. Hz. Adem'in vicdanydım.

**Şid olup gömleği tersine giydim
Bir kızıl elmaya terceman koydum
O zaman gürühu Naci'ye uydum
Gerçek erenlere iman idim ben**

Şid peygamber olup gömleği ters giydim, Bir kızıl elmaya terceman koydum, O zaman kurtulanlar gurubuna uydum, Ben gerçek erenlere iman idim.

**Pak sulplerden indim Enis göründüm
Türlü cefa çektim Çerçis göründüm
Hulle donu biçtim İdris göründüm
Hızır peygambere mihman idim ben**

Temiz soylardan inip dost göründüm, türlü cefa çektim Çerçis göründüm, hulle donu biçtim İdris göründüm, ben Hızır peygambere misafirdim.

**Kaldırdım dünyadan Nemrut adını
Halik olup kırdım anın putunu
Kabe yapmak için yondum odunu
İsmail Nebi'ye kurban idim ben**

Dünyadan Nemrut adını kaldırdım. Yok edici olup onun heykelini kırdım. Odunu Kabe yapmak için yonttum, İsmail peygambere inen kurban bendim.

**Yakup geldim beni derde kattılar
Sevdiğimi kuyulara attılar
Yusuf oldum bezirgana sattılar
Mısır diyarında Kenan idim ben**

Dünyaya Yakup olarak geldiğimde beni dert içinde bıraktılar. Sevdiğimi kuyulara attılar. Yusuf

olduğum zaman tüccara sattılar. Mısır diyarının Kenan'ı ben oldum.

**Ahir geldim oldum Fahri kainat
Cihanın halkına kurdum şeriat
Nazil oldu ayet ayet beyyinat
Muhammede inen Kuran idim ben**

En son glişimde evrenin övüncü (Hz. Muhammed) oldum. Dünya insanlarına şeriat (düzen) kurdum. Açıklamalar ayet ayet indi. Muhammed'e inen Kuran bendim.

**Delil oldu Ebu Talib, Fatıma
Zuhur edib geldim oldum Mürteza
Buyurdu, "Lahmüke lahmi" Mustafa
Sırr-ı Hüda, Nur-i Yezdan idim ben**

Kılavuzum Ebu Talib ve Fatıma oldu. Sonra Ali olarak ortaya çıktım. Mustafa hadisinde "Eti etimdir." diye söyledi. Tanrı'nın sırrı, Alah'ın nuru idim ben.

**Aşkın ateşiyle özünü yaktı
Başına saadet tacını taktı
Cibril rehber olup Miraca çıktı
Yedinci semada arslan idim ben**

O aşkın ateşiyle özünü yaktı. Başına saadet tacını taktı. Cebrail yol gösterdi, miraca çıktı, yedinci gökyüzündeki arslan bendim.

**Dünya ukba gaib şuhud olmuşum
Vacibü'l-vücutum mevcut olmuşum
Şimdi Kâzım oğlu Turgut olmuşum
Ruh-i revan şad-u handan idim ben (Koca, 1999: 50).**

Dünya ve ahirette gizli ve açık olmuşum. Olması zorunlu varlığım, var olmuşum. Şimdi Kazım

oğlu Turgut olmuşum, yoldaki ruhum, mutlu ve gülen olmuşum.

Turgut Baba'nın devriyesinde Hakk'ın tecellî serüveni anlatılmaktadır. Ancak şiirin akışına bakıldığında bu tecellî edifler hep peygamber ve vel türünden kâmil kişilere olduğu anlaşılmaktadır. şiirin en son mısraında belirtilen Kazım oğlu Turgut Baba da bir "baba" yani Bektaşlere göre bir insan-ı kmildir. Belki de sıradan insanların bu tecelllerin bilincinde olmayacakları ancak bir kemal dönemine erişince bu idrake varılacağı da vurgulanmak istenmektedir. Burada seğme kıtaların verildiği devriyede, ruhun geri dönüşünden yani devre düşüşten söz edilmemektedir. Daha önce de belirtildiği üzere burada da "O"nun tecellî edif hikyesinin bir farklı anlatış biğimi görülmektedir.

Devriye anlayışı, tâlibin dünyadaki varlığını bir yandan anlamlı ve değerli kılmakta diğer yandan ona "kâmil insan olma" gibi bir hedef belirlemektedir. Başka bir ifadeyle talibin kendisine üflenmiş Tanrısal ruhun farkına varıp insan-ı kâmil olma sürecidir. Sosyolojik bağlamda dşnldğinde ise devriye anlayışı çeręevesinde, bir hocanın (mürşidin) yol göstermesiyle kendisini dönüştüren ve sonra insanları, hatta insanlığı dönüştürme işlevini yüklenen bir insan tipi karşımıza çıkmaktadır. Elest bezminden, insan-ı kâmil oluşa kadar, geğirdiği, madde, bitki ve hayvan evrelerinin bilincinde olan insan, bu evrelerde bulunanlara, modern adlandırmayla çevreye, gereken önem ve saygıyı vermektedir. Tlib bu anlayış sayesinde her Şeyle ilişki iğerisinde olmakta ve çevresine faydalı olmaya ęalıřmaktadır.

Giritli Ali Baba'nın Uyun'l-Hidaye'sinde devri başaramayan yani ten kafesine hapsedilmiş ilahi ruhu zgr kılamayanlar yeniden devre düşer. Yani bu serencamı cemattan başlayarak yeniden yaşar. Giridî Ali Baba, bu konuda şunları söylemektedir: "**Bir dem donunu giymezen evvel kanđı dondaydın**

Bu donun hakkı hükmü viremezsen seyhtdir kemlt-ı İlhiyye bu sretde olur zâhir eger bu sreti yvi kılırsın sonu gurbettir bu dem sretin cnn brnnce neler ęekdi yine devre düşersin menzilin esfelde zulmetdir" (SK-ANT-56.a). Bir insan suretine girmeden önce hangi suretteydin Bu suretin hakkını vermezsen sonun seyahattir. İlhi olgunluk ancak böyle meydana gelir. Bu sureti kaybedersen sonun gurbettir. Canın bu insan suretine brnnceye kadar neler ęekti yine devre düşersin, o zaman varış yerin karanlıklardır.

Gerek Giritli Ali Baba'nın şiir mecmuasında gerekse Haşim Baba'nın devriyesinde "devir" sürekli bir dönüşü belirtecek biçimde kayıtlı değerdir. Oralarda ruhun ezel bezminden insan-ı kâmil oluşa kadar geğirdiği tek devir anlatılmaktadır. Ancak Uyun-ı Hidaye'de, insan-ı kâmil olup Hakk'a varamayan ruhların yeniden devre düşecekleri bütün ağıklığıyla söylenmektedir. Bu böyle olmakla birlikte cennet de Ali Baba'nın Uyun-i Hidaye'sinde yer bulmaktadır. "Ve nefsini bilip Rabbini bilerek "berzah"tan ve "varta-i helâk"tan kurtulup ve sırat köprüsünü kolayca geçip, cennete girip didar-ı Bar ile Şereflesin" (SK-ANT-50.b). Bu belki de dünyada olgunluğa eremeyenin cennete ve cehennemde olgunluğa ermesine işaret etmekte de olabilir. Kanaatim Giridi'nin ancak cehennem azabı ve cennet nimetleriyle de olgunlaşmayaların yeniden devre düşeceği görüşünde olduğu doğrultusunda dır.

Cennet inancı Bektaşlerin mezar taşlarına da yansımıştır. şahkulu Sultan Bektaşî Tekkesi hazresinde bulunan Hacı Ahmed Baba'ya ait mezarın kitabesi Őöyledir: "**Allah h dost/ ęekdi sretgh-ı lemden etek el pir iken/ etdi cm-ı mrni mevte sunub azm-ı bek/ şh-ı merdanın kulu olmuşdı kutb-ı kinat/ Hacı Bektaş-ı Velî bendesi idi bi- riya/ postnişin-i asitn- ı şh kulu Sultan idi/ itdi ruhi dergah-ı l-i abya iltica/ şübhesiz erdi hu-**

**zur-ı Mürtezaya şevk ile/ kıldı ihsân-ı şefâ'at
çünkü fahr-ı enbiya/ Hayderi tâ'rih-i
cevherdarına pây itdi hatt/ nuş-ı kevser etdi
Hayderden Hacı Ahmed Baba sene 1336 fi 26
cemaziyy-l- evvel Pazar**

“Evrenin zorluklarından ihtiyarlık döneminde kurtuldu. Ömür kadehini ölüme verip sonsuzluğa yürüdü. Riyasız biçimde Şah-ı Merdan (Hz. Ali'nin kulu olmuştu, Hacı Bektaş Velî'nin kölesiydi. Şahkulu Sultan Dergâh'ın postnişiniydi. Ruhunu, Al-i Aba'nın dergâhına sığındı. Hz. Ali'nin huzuruna şevkle ulaştı. Nebilerin övücü olan ona şefaata ihsan kıldı. Bu yazı Hayder'i mücevher tarihine ayak eyledi. Hacı Ahmed Baba Hayder'den Kevser içti. Sene 1336 fi 26 Cemaziyye'l-evvel Pazar

Eryek Baba Dergâh'ında yatan (medfûn) Zikrî Baba'nın kitabesi ise şudur:

**Hû Dost / Münhasır idi velâ ecrine zikrî,
şükrî / Hakk erenler ide bu ârifi mihman-ı
rıza/ Mürşid-î kâmil idi oldu nazardan pin-
han / Semt-i kurba yürüdü aldı havâlet
Hakk'a / Göçtü Adne bu kemerbeste-i dest u
damen / Ruhunu şâd ede meydan-ı âlide
Mevla / Destgîri ola Sultan Hacı Bektaş-ı
Velî / Ravza-î kabrine fer vere Çerağ-ı fukara
/ Dem süre âl-i aba ile bu tarîh-i şeref/ Bula
Câ sahil-i ervahta Zikrî Baba / Sene 1307/1889**
Zikri ve şükrü dostluk karşılığına hasr edilmişti / Hakk erenler bu ârifi rızâyla misafir edeler / (O) kâmil (bir) mürşid idi gözden kayboldu/ Allah'a yakın bir semte yürüdü / Bu eteği ve eli bağlı olan, cennete göçtü / Allah yüce meydanda ruhunu şâd eyleye / Sultan Hacı Bektaş Velî elinden tutsun / Evliyanın çerağı kabrini aydınlatsın / Zikrî Baba ruhlar sâhilinde yer bulsun / Al-i Aba ile bu şeref tarihi var olsun (dem sürsün)/

Burada söz konusu olan mezarların ikisinde yatanlar da Bektaşî babası yâni mürşididir. Bu mezar taşlarındaki ortak öğeler ise, vefat edenlerin “kâmil mürşid” oldukları “ehli beytin kölesi” oldukları “Allah'a ulaştıkları”

ve “cennete gittikleri” dir. Bektaşîliğin devriyesi “cennet” anlayışıyla birlikte düşünülmelidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ne bu dünyada ne de ahirete olgunluğa ulaşmamış ruhların yeniden devre düşmesi söz konusu olabilir. Dünyada olgunlaşmış kabul edilen bu mürşit ruhlarının cennet arzusu içinde oluşları ise “edeb”le ilgilidir. Mutasavvıflar, “edeb”e uydıkları için Hz. Peygamber'den ahiret için şefaata beklerler. Aksini haddini bilmemek olarak değerlendirirler.¹³

KAYNAKLAR

- ALİ BABA (Resmî), Uyûnü'l-Hidâye (yazma), Süleymaniye kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi bölümü, nu: 2731.
- GİRİDİ Ali Baba, Uyûnü'l-Hidâye, Süleymaniye kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü, nu: 141.
- GİRİDİ Ali Baba, *Şiirler Mecmuası* (yazma), İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi, nu: 17, istinsah tarihi: 1197.
- HAŞİM Baba, Divan, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Bölümü, nu. 568.
- KEMİKLİ, Bilal: Türk Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Sun'ullâh-ı Gaybî'nin Devriyesi. www.alewiten.com.
- KOCA, Şevki (1999): Es-Seyyid Halife Koca Turgut Baba Divanı, Nazenin/Kültür Yayınları, İstanbul.
- TATCI, Mustafa-KURNAZ, Cemal (2000): Salacıoğlu Seyh Mustafa Celvetinin Devriyeleri, Akademik Araştırmalar-Osmanlı Özel sayısı, Y. 2, S. 4-5, Subat Temmuz.
- TEVFİK, Rıza (1949): Serab-ı Ömrüm., Kenan Matbaası, s. 217-281.

13 Edeb konusunda geniş bilgi için bkz. Ali Resmi Baba, Uyûnü'l-Hidâye, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan bölümü, nu 141, v.29a-b